

OSMANLI- TÜRK AİLE KURUMU ARAŞTIRMALARINDA TEREKE DEFTERLERİNİN YERİ VE ÖNEMİ

(19. YY. Örnekleri Çerçevesinde) *

Nuri KÖSTÜKLÜ**

Özet

Yakınçağ Osmanlı tarihi kaynakları arasında Şeriye Sicilleri'nin önemli bir yeri vardır. Bu siciller içerisinde bulunan veya bazen de müstakil olarak tutulabilen tereke defterleri ise Osmanlı Sosyal ve iktisadi tarihi açısından bize çok önemli veriler sunarlar. Özellikle Osmanlı-Türk aile kurumu araştırmalarında tereke defterleri muhakkak müracaat edilmesi gereken kaynaklar arasındadır.

Bu araştırmada, tereke defterlerinin aile kurumu araştırmalarında nasıl kullanılabileceği hususu, XIX. yy. Muğla, Isparta, Yalvaç, Konya, Kırşehir, örnekleri çerçevesinde ele alınmıştır.

Bu araştırmanın sonunda görülmüştür ki, tereke defterleri, Osmanlı- Türk aile kurumu üzerine yapılacak araştırmalarda asla ihmal edilemeyecek kaynaklar arasında yer almaktadır. Tereke defterleri, özellikle, eş ve çocuk durumu ile ailenin, ekonomik durumu, geçim kaynakları, mutfak ve yemek kültürü, beslenme alışkanlıkları, giyim- kuşam kültürü, mesken durumu, etnografik özellikleri, takı-süs anlayışı, eğitim-kültür durumu gibi pek çok alanlarda bize pratik veriler sunmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-Türk ailesi, Tereke defterleri, Osmanlı sosyal tarihi, şeriye sicilleri, 19. yy. Türk Tarihi

Abstract

The Place and Importance of Tereke Defters in Investigating Ottoman-Turkish Family (in the frame of Nineteenth Century Models)

Şeriyye Sicils (court registers) have an important place among the sources of Modern Times Ottoman history. Among these, tereke defters (the registry of the legacy of a deceased person), sometimes kept independently, present very important data with regard to Ottoman social and economic history. Tereke defters are especially indispensable sources to be referred to when investigating the Ottoman-Turkish family.

---

* 25-30 Ağustos 2008 tarihlerinde Zagreb-Hırvatistan'da toplanan CIEPO-18 Sempozyumuna bildiri olarak sunulmuştur.

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi ve KMÜ Edebiyat Fakültesi Dekanı

In this study, the ways of using tereke defters in studying families were examined in the frame of XIX. century Muğla, Isparta, Yalvaç, Konya, and Kırşehir models.

As a result of this study, it was found out that tereke defters are among the sources that cannot be neglected when studying Ottoman-Turkish family. Tereke defters presents practical data in various fields such as the case of spouse and children in the family, economic conditions, sources of living, cuisine, customs of nutrition, dressing style, accommodation conditions, ethnographic characteristics, jewellery and ornament tradition, and education and culture of the family.

Key Words: Ottoman-Turkish family, Tereke defters, Ottoman social history, court registers, Nineteenth Century Turkish History

Osmanlı sosyal ve iktisadî tarih araştırmalarında ihmal edilmemesi gereken kaynaklar arasında *şeriye sicillerini* sayabiliriz. Söz konusu siciller içinde yer alan pek çok belge türü arasında ise tereke defterlerinin veya kayıtlarının ayrı bir yeri ve önemi vardır. Tereke defterleri bazen de müstakil olarak tutulabilmektedir. Bilindiđi üzere tereke defterleri ölen bir kişinin muhalefatı ile bunların rayiç değerleri belirtilerek vârisleri arasında taksimini ve vasîye ihtiyaç varsa bunların tespiti ile diğer resmî işlem ve vergileri ihtiva eden resmî kayıtlardır. Bu tür kayıtların tespit ve gereğinin takibi işi, kadı'nın görevleri arasındadır.

İşte rayiç değerleri ve pratik gerçekleri yansıtan tereke defterleri bize, Osmanlı toplumunun sosyal ve iktisadî pek çok problemlerine ışık tutacak zengin veriler sunarlar. Bu sosyal problemler içinde Osmanlı aile kurumu henüz bakir bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Bir başka ifade ile, Osmanlı Tarihi araştırmaları içinde, sosyal tarih özellikle Osmanlı ailesi araştırmaları-zaman içerisinde artış göstermekle birlikte-henüz istenilen düzey ve zenginliğe ulaşamamıştır. Halbuki, bugün artık tarih eğitiminden beklenen amaçların gerçekleşebilmesinde, sosyal tarihe gereken önemin verilmesi hususu ilim çevrelerinde kabul gören bir gerçektir. Bu düşünceler çerçevesinde, askeri ve siyasi olaylar yığınınından öte acaba Osmanlı toplumu nasıl yaşardı? Şehir ve köy hayatı nasıldı? İnsanların beslenme alışkanlıkları, giyim-kuşam, barınma kültürü neydi? Kadın hakları, çocuk hakları kavramları nasıldı? Daha geniş anlamıyla Osmanlı aile kurumu, hangi özellikleri taşıyordu? Bütün bu problemler Osmanlı sosyal tarih araştırmalarının önemli konuları olarak karşımızda durmaktadır.

İşte tereke defterleri, bize Osmanlı aile kurumuyla ilgili pek çok probleme ışık tutacak veriler sunmaktadırlar.

Bir Osmanlı tarih kaynağı olarak tereke defterlerini ele alırken önce bu tür belgelerin diplomatik özelliklerini kısaca tespit etmekte fayda vardır. Tereke defterlerini 3 ana bölümde mütalâa edebiliriz.

Ölen kişi ve vârislerin kimlik bilgileri ile durumlarının tespit edildiği başlangıç kısmını 1. Bölüm; menkul ve gayr-i menkul bütün terekenin birim ölçüleriyle birlikte tespit ve fiyat takdirinin tek tek yapıldığı kısmı ayrı bir bölüm yani 2. Bölüm; vergiler, masraflar ve diğer giderlerle birlikte terekenin vârisler arasındaki taksiminin yapıldığı kısmı da son bölüm yani 3. Bölüm olarak düşünebiliriz.

Şimdi, Anadolu'nun değişik vilayet, kaza ve sancak merkezlerinden rastgele seçtiğimiz örnekler çerçevesinde, tereke defterlerinin Osmanlı aile kurumu araştırmalarında nasıl değerlendirilebileceği hususunu ele almak istiyoruz.

I. Bölüm olarak mütalaa ettiğimiz ve ölen kişinin kimlik bilgileri ile vârisleri hakkında bilgilerin yer aldığı başlangıç kısmında Osmanlı aile kurumunu tanımaya yönelik pek çok verileri yakalamak mümkündür. Burada ölen kişinin adres ve künye bilgileri verildikten sonra, eşi veya eşleri ile çocukları isim isim zikredilerek, eğer gerekli ise vasî/vasîye tayini ve tereke taksim oranları da belirtilmiştir. Uslûp ve ifadelerle ilgili olarak fikir vermesi açısından bir örnek vermek istiyoruz;

Konya'nın Esenlü Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Ali oğlu Ali'nin 21 Aralık 1849 tarihinde tutulan tereke defterinde şöyle denilmektedir;

“Konya'da Esenlü Mahallesinde sakin iken bundan akdem fevt olan Ali bin Ali'nin veraseti zevce-i menkuhe-i metrukesi Hatice bintü Osman ve sağir oğlu İbrahim ve sağire kızı Şerife ve batnında mütebeyyin hamli mevkufe intişarı lede's-şer'il enver zahir ve nümayün olduktan sonra sağire-i mezburenin tesviye-i umuruna kezalik haml-i mevkufun dahi ba'del velade tesviye-i umuruna mansube vasîleri dayuları el-hac Hüseyin bin Musa ve mezbure Hatice talep ve marifetleri ve marifet-i şer' ile tahrir ve terkim ve beyne'l-verese bi'l-farizati's-şeriye tevzi ve taksim olunan tereke-i müteveffa-yı merkumedir ki ber vech-i ati zıkr olunur. Fi 5 Safer 1266” (KŞS, 81: 106).

Bir başka örnek de Isparta'dan vermek istiyoruz; Isparta'nın Gönen Köyünden olup vefat eden Hüseyin Oğlu Hasan'ın 30 Ekim 1877 tarihinde tutulan tereke defterinde şöyle denilmektedir;

“Medine-i Isparta'ya tabi Gönen karyesi mahallatından Pazar mahallesinde sakin iken bundan akdem vefat eden Hasan bin Hüseyin bin Abdullah'ın veraseti zevce-i menkuhe-i metrukesi Ayşe Hatun ibnetü Halil bin Abdullah ile sulb-i kebir oğlu Hüseyin ve sulb-i sağir oğlu Hasan ve sulbiye-i kebir kızları Fatıma ve Züleyha ve Nazife ve Adile hatunlara münhasıra ve tashih mesele-i mirasları altmışdört sehemden olup, siham-ı mezbureden sekiz sehmi zevce-i mezbura Ayşe hatuna ve ondörder

sehmden cem'an yirmisekiz sehmi mezburân Hüseyin ve Hasan'a ve yedişer sehmden cem'an yirmisekiz sehmi mezburtan Fatıma ve Züleyha ve Nazife ve Adile hatunlara isabet-i tahakkunudan sonra sağır-i mezburun tesviye-i umuruna kıbel-i şer'den mansub vasîsi liebeveyn er karındaşı mezbur Hüseyin ve zevce-i mezbure Ayşe hatun ve benat-ı mezburan Fatıma ve Züleyha ve Nazife ve Adile hatundan her birinin bi'l-asâle ve bi'l-vesâye taleb ve marifetleri ve marifet-i şer'le tahrir ve menkul terekesi bi'l-müzâyede ahire bey' olunarak beyne'l-verese bi'l-ferizatü'ş-şeriye tevzi ve taksim olunan tereke-i müteveffa-yı mezbur defteridir ki ber vech-i ati zikr olunur. Fî 22 Şevval Sene 94"(Isparta ŞS, 194: 168).

Bu ifadelerden sonra, rayiç fiyatlarıyla birlikte terekenin dökümü ile masraflar ve terekenin mirasçılar arasında taksimini gösteren kayıtlar yer almaktadır.

Yukarıdaki ifadeler, aşağı-yukarı bütün tereke kayıtlarında kalıp ifadeler olmakla birlikte, bazı terekelerde vasî tayini ve tereke taksim oranları metin içerisinde belirtilmemiş olabilmektedir.

Tereke defterlerindeki bu ifadelerden Osmanlı aile kurumuyla ilgili olarak; eş durumu, çocuk durumu, ailenin siyasî veya kültürel tercihleri vb. hususlarda veriler elde etmek mümkün gözükmemektedir.

Yukarıdaki örnekte de görüleceği üzere, tereke defterlerinde ölen kişinin künyesinin hemen akabinde vâris olarak eşi veya eşleri belirtilmektedir. Buradan, kişinin kaç eşle evli olduğunu anlıyoruz. Bazı durumlarda birden fazla evliliğin sebeplerini yine bu kayıtlardan anlamak mümkün olabilmektedir. Meselâ; çocuklar belirtilirken hangi anneden oldukları yazılmıştır. Eğer ölenin birden fazla mesela iki hanımı varsa, çocuklar da bunlardan yalnızca birine ait ise yani diğer hanımın çocuğu yoksa, büyük bir ihtimalle burada çocuk sebebine bağlı olarak ikinci evliliğin yapıldığı kanaatine varılabilir. Birkaç örnek vermek istiyoruz; Yalvaç üzerine yaptığımız araştırmada 35 evli erkeğin tereke kaydında 31'inin bir hanımla (%88.57); 4'ünün ise 2 hanımla (% 11.43) evli olduğu, bunlardan da 2'sinin ilk hanımdan hiç çocuğu olmadığı görülmüştür(Köstüklü, 1996: 41-46).

Kırşehir İshoca Köyünden Hacı'nın 14 Ocak 1884(15 Rebiyülevvel 1301) tarihli terekesinden anladığımız göre, Zeynep ve Fatıma isminde iki hanımı ve 5 çocuğu vardı. Çocukların annesi ikinci eş Fatıma'dır(Kırşehir ŞS, 1: belge 327). Yine Kırşehir Sarıcılar Obası Köyünden Mehmet oğlu İbrahim'in 7 Mayıs 1884(11 Recep 1301) tarihli terekesinde Fatıma ve Elife isminde iki hanımının olduğu ve iki çocuğunun bulunduğu ve çocukların annesinin ikinci hanım Elife olduğu anlaşılmaktadır(Kırşehir ŞS, 6: belge 8). Elbette, birden fazla evliliği yalnızca çocuk sebebine bağlamak doğru

değildir. İlk eşinden çocuğu olduğu halde ikinci evliliği yapanlar da bulunmaktadır. Mesela, 2 Aralık 1848'de terekesi tutulan Konya'nın Hacı Yusuf Mahallesi sakinlerinden mevta Abdulkadir oğlu İbrahim'in mirasçıları arasında eşleri Ebubekir kızı Kezban ve Mehmet kızı Hatice ile ilk hanımından kızı Hatice ve ikinci hanımında çocukları Mevlüt ve Alime bulunuyordu(Konya ŞS, 81: 4).

1849 yılına ait 81 (F-38) Numaralı Konya Şeriye Sicilinde yer alan 90 evli kişiden 82'si bir hanımla (%91.11), 7 kişi iki hanımla (%7.77), 1 kişi de üç hanımla (%1.11) evli olduğu görülmüştür (Konya ŞS, 81). XIX. yy. ilk yarısına kadar uzanan terekelerde Konya ailesi üzerine yapılan bir başka araştırmada bir eşle evli erkeklerin oranı %90.43, iki eşle evli erkeklerin oranı %8.5 ve üç eşle evli olanların oranı %1 olarak tespit edilmiştir(Tuş ve Ürekli, 2002). 1875-1884 yıllarını ihtiva eden 1. Numaralı Kırşehir Şeriye Sicilinde bulunan 248 tereke içinde 220 kişinin bir eşle (%88.7), 28'inin iki eşle evli (%11.2) olduğu gözlenmiştir. 1856 yılına ait 124 Numaralı Muğla Şeriye Sicili içinde yer alan tereke defterlerinde ise birden fazla eşle evli olana rastlanmamıştır.

Bütün bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, tereke defterleri Osmanlı aile kurumunda eş durumunu tespit edebilmede bize önemli ipuçları sunmaktadır. Bu verilerden, Osmanlı-Türk toplumunda birden fazla eşle evliliğin var fakat yok denecek kadar az olduğunu, daha ziyade bir eşle evliliğin tercih edildiğini, rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu durumu oranla ifade etmek gerekirse, -ihtiyatı da elden bırakmamak kaydıyla- Osmanlı-Türk toplumunda bir eşle evlilik oranını %90'ın üzerinde ifade etmek mümkün gözükmemektedir. 4 hanımla evli olan erkeklere neredeyse hiç rastlanmazken, 3 hanımla evlilik oranı belki %1 olarak ifade edilebilir. Bazı batılı seyyah ve Türkologların tespitleri de bu sonuçları doğrular niteliktedir. Mesela, 17. yy. başlarında İstanbul'a gelen Fransız seyyah Jean Palerme, Osmanlı Türk toplumu hakkında tespitlerde bulunurken "birden fazla kadını olan az erkek var" diyor(Palerme, 1606). Macar Türkolog A. Vambery de Türkler'de birden fazla kadınla evlenmenin pek az görüldüğünü söylemektedir(Turan, 1990: 225).

Eş durumunun yanı sıra aileyi ilgilendiren bir diğer önemli konu çocuk durumudur. Terekede yer alan vârisler arasında çocuklar isim isim belirtildiğinden, ailenin çocuk sayısı ve çocuk ortalaması hakkında sağlıklı bilgilere ulaşabiliriz. Kırsal kesime ait terekeler ile şehir merkezinde ikamet edenlerin terekelerinin karşılaştırılmasıyla, köy ve şehir toplumundaki çocuk ortalamaları tespit edilebilir. 276 Numaralı Yalvaç Şeriye Sicilinde yer alan 35 terekenin 25'i köydeki aileye, 10'u şehirdeki aileye aittir. Köye ait 25 ailenin toplam çocuk sayısı 100 olup aile başına ortalama 4 çocuk düşerken, şehirdeki 10 ailenin 28 çocuğu vardır ve aile başına ortalama 2.8 çocuk

düşmektedir(Köstüklü, 1996: 51). 1887-1892 yıllarını içeren 10 Numaralı Kırşehir Şeriye Sicilinde bulunan 219 terekenin 168'i köye, 51'i şehir merkezine aittir. Köydeki ailelerin toplam 654 çocuğu olup aile başına ortalama 3.89 çocuk düşerken, şehir merkezindeki ailelerin toplam 154 çocuğu bulunmakta ve aile başına düşen ortalama çocuk sayısı 3'tür(Mıstanoğlu, 2004: 121). Bu veriler bize Osmanlı-Türk aile yapısında ortalama çocuk sayısı hakkında bir fikir vermektedir. Örnek aldığımız yörelerde köydeki ailenin ortalama çocuk sayısı 4 civarında iken, şehirdeki ailenin ortalama çocuk sayısı 2.5-3 civarında gözükmektedir. Kırsal kesimdeki ailenin ortalama çocuk sayısının şehirdeki ailenin ortalama çocuk sayısından %20-25 daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Tabii ki bu durum, kırsal kesimde işgücüne duyulan ihtiyaç vb. pratik bazı gerekçeler ile eğitim ve kültür seviyesiyle izah edilebilir. Ama şu bir gerçek ki, tereke dökümünden hareketle ortaya çıkan ailenin ekonomik durumu ile çocuk sayısı arasında bir doğru orantı tespit edilmemiştir. Tam aksine, ekonomik durumu iyi olanların ekonomik durumu zayıf olanlara oranla daha az çocuk sahibi oldukları gözlenmiştir(Köstüklü, 2006: 96).

Çocuk isimleri de ailenin tercihlerini, değer yargılarını ve hayat felsefesini anlamada bize önemli ipuçları sunabilmektedir. Osmanlı- Türk toplumunda çocuklara isim koymada şüphesiz örf ve inançların tesirini ilk sırada belirtmemiz gerekecektir. Ancak, araştırmamıza konu olan Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinin Osmanlı-Türk toplumunda dalgalanmalar ve ideolojik kırılmaların yoğunlaştığı bir dönem olduğu hatırlanmalı. Bir taraftan Osmanlı'yı kurtarmaya yönelik fikir hareketleri özellikle İslamcılık ve Türkçülük, diğer taraftan Tanzimat ve Meşrutiyetle başlayan batılılaşma süreci, buna bağlı olarak sivilizasyon etkileri, şüphesiz toplumun daha dar anlamda ailenin isimler konusundaki tercihlerini de şu veya bu şekilde etkilemiştir. Öteyandan, yörede bulunan önemli şahsiyetler veya ulu kişiler ailelere isim koymada kaynaklık yapmış olabilmektedir. 194 Numaralı Isparta Şeriye Sicili ve 276 Numaralı Yalvaç Şeriye Sicilinde yer alan terekelerde en fazla erkeklerde sırasıyla Mehmet, Hüseyin, Ali; kızlarda ise Fatma, Ayşe, Emine isimleri gözlenmiştir. Kırşehir'de de aşağı yukarı aynı tablo ile karşılaşırız. 1887-1892 yıllarını içeren 10 Numaralı Kırşehir Şeriye Sicilinde bulunan 219 terekede 808 çocuk ismi geçmekte ve bunlardan erkek olarak 169'u Mehmet, 89'u Mustafa ve 83'ü Ali isimlerini taşıırken; kızlarda 164 Fatıma, 103 Ayşe ve 70 Zeynep adına rastlanmaktadır. 124 ve 127 numaralı Muğla Şeriye Sicillerinde ise, erkeklerde en fazla Mehmet, Ali ve Mustafa isimleri yer alırken, kızlarda Ümmühan isminin sıkça verildiğini bunu Ayşe, Fatıma ve Ümmügülsüm isimlerinin takip ettiğini görüyoruz. Bu verilerden hareketle, sivilizasyon tesirlerinin fazla görülmediği yörelerde -Toros hatları ve iç Anadolu bölgelerinde- farklı

isimlere rastlanmakla birlikte, genellikle erkeklerde Mehmet, Mustafa, Ali; kızlarda Ayşe, Fatıma isimlerinin yoğunlukta olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıdaki örnek metinde de görüleceği üzere, terekelerin ilk bölümünde vesayete ihtiyaç duyulan çocuklar için vasî/vasîye tayinleri yapılmıştır. Bu tür uygulamaları, ailenin önemli bir unsuru olan çocuk ve haklarının korunması çerçevesinde değerlendirmek doğru olacaktır. Genellikle, babası ölen küçük çocuk için annesi veya annesi ölen çocuğun annesinden kalan malının idamesi için babası vasîye/ vasî tayin edilmiştir. Duruma göre en yakın akrabaları da vasî olarak görevlendirilmiştir. Osmanlı kadısı, vasî tayininde her şeyden önce çocuğun hakkının korunmasını ölçü almıştır. Mahkeme, “*emanet ile maruf ve istikamet ile mevşuf ve her vechle umur-ı vesayet uhdesinden gelmeğe kâdir*”(Yalvaç ŞS, 276: 49, belge 113) olanı vasî olarak atamayı tercih etmiştir.

İkinci bölüm olarak mütalâa ettiğimiz rayiç fiyatlarıyla terekenin dökümünün yapıldığı kısım da bize ailenin; ekonomik durumu, geçim kaynakları, mutfak ve yemek kültürü, beslenme alışkanlıkları, giyim-kuşam kültürü, mesken durumu, etnografik özellikleri, takı-süs anlayışı, eğitim-kültür durumu gibi pek çok alanlarda bilgiye ulaşmamızı sağlayabilir.

Terekeler bize ailenin ekonomik durumu hakkında sağlıklı bazı bilgiler verebilmektedir. Konuya bir-iki örnekle bakacak olursak; 26 Şubat 1878’de (23 Safer 1295) terekesi tutulan Isparta’nın Tekke Mahallesi sakinlerinden Nailizade Ömer Efendi’nin oldukça ayrıntılı muhallefatinin masraflar çıktıktan sonra rayiç değeri 29687 kuruş 30 paradır(Isparta ŞS, 194: 203-204). Ama bunun yanında yine aynı sancak Yaylazade Mahallesi sakinlerinden Ahmet oğlu Mehmet’in 31 Ağustos 1878’de (3 Ramazan 1295) kaydedilen terekesinin değeri masraflar düşüldükten sonra 2939 kuruş 30 paradır(Isparta ŞS, 194: 209-210). Bu bilgiler bize ailenin ekonomik durumunu gözler önüne seriyor.

Yine terekenin analizi ile ailenin geçim kaynakları hakkında bir fikir sahibi olabilmemiz mümkün gözükmektedir. Eğer, terekede çok sayıda, keçi, koyun ve bunlarla ilgili malzeme var ise bu ailenin hayvancılıkla geçimini sağladığı kanaatine ulaşabiliriz. Ama bunun yanında terekesinde top top kumaş ve bunları ölçmeye yarayan ölçü aletleri bulunan, çarşıda dükkan sahibi kişilerin de esnaf ve ticaretle meşgul olduğunu anlayabiliyoruz. Terekelerdeki bazı malların değer durumları, bize ailenin geçim kaynaklarını veya aile içinde o malın yeri ve önemini anlamamızı kolaylaştırıyor. Meselâ, Isparta’nın Geyran Köyünden Osman oğlu Ahmet’in 24 Aralık 1836 (15 Ramazan 1252) tarihli terekesinde 1 öküze 150 kuruş fiyat biçilirken 1 merkebin fiyatı 200 kuruş olarak tespit edilmiştir. Yine aynı köyden Osman oğlu Hacı Ömer’in 17 Ocak 1837 (9 Şevval 1252) tarihli terekesinde bir merkep 130 kuruş, bir inek 80 kuruş olarak kaydedilmiştir(Köstüklü, 1993:

72). Konya'nın Körükçü Mahallesinden Abdurrahman oğlu Hasan Efendi'nin 1 Aralık 1848 (5 Muharrem 1265) tarihli terekesinde bir merkep 100 kuruş iken, çebiç ve davara 14- 20 kuruş arasında fiyat verilmiştir(Konya ŞS, 81: 6). Muğla tereke defterlerinde yaşına ve bakımlı oluşuna göre bir merkebe 100-300 kuruş arasında fiyat biçilirken bir keçiye ise merkebin 1/8'i ile 1/10'u arasında fiyat verilmiştir(Köstüklü, 1999). Konya ve Kırşehir terekelerinde de bu tür tespitleri artırmak mümkündür. Bu durum dönemin Osmanlı-Türk ailesinde eşeğin dolayısıyla yük hayvanının yeri ve önemini gösteriyor. Yine aynı şekilde 1856 yılına ait Muğla tereke defterlerinde bulgurun kıyyesi (1282 gram) 1,5 kuruş iken balın kıyyesi 3 kuruş olarak yazılmıştır(Köstüklü, 1999). Bal ancak bulgurun iki katı değerindedir. Bu, Muğla yöresindeki ailenin bal üretiminin fazla, buğday üretiminin az, veya beslenme alışkanlığında bulgurun önemli yeri olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekici bir durum olarak karşımıza çıkıyor.

Terekelerde mutfak eşyaları da değişik açılardan aileyi anlamada bize yardımcı olabilmektedir. Örnek aldığımız Muğla, Isparta, Konya, Kırşehir ailelerinin hemen hepsinde bakır kap-kacak bulunmaktadır. Bu durum, bakırın Osmanlı-Türk ailesinin mutfağında önemli bir yerinin olduğunu gösteriyor. Tabii ki bakır malzemenin kullanımı, civarda kalaycılıkla geçinen ailelerin varlığına da işaret ediyor. Öte yandan hemen her terekede sininin bulunması, bir yemek ve mutfak kültürü olarak yerde yemek yendiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Terekelerde yer alan gıda malzemeleri, yukarıda da kısmen değindiğimiz üzere, bize o yöre ailesinin beslenme alışkanlığı hakkında bir fikir verebilmektedir. Muğla'da arı kovanının çokluğu dikkatimizi çekerken(Köstüklü, 1999), Isparta yöresinde terekelerde kilelerce haşhaşın bulunması(Isparta ŞS, 194: 168), her iki yöre ailesinin beslenme alışkanlığındaki bazı farklılıkları anlayabilmemizi sağlıyor. Bu tür örnekleri çoğaltmamız mümkündür.

Terekelerdeki giyim-kuşamla ilgili malzemeler, ailenin giyim-kuşam gelenek ve kültürünü tespitite bize yardımcı olurken, bazı takı ve süs eşyaları Osmanlı-Türk ailesinde kadının estetik anlayışını anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Yine bazı örneklerle konuya açıklık getirmek istiyoruz; Muğla'nın Pisi Köyünden Hüseyin kızı Ümmühan Hatun'un terekesinde giyim- kuşamla ilgili şunları görüyoruz; Dizlik, ipek futa (peştmal), gömlek, hırka, kumaş işlik, canfes işlik, kırmızı canfes işlik, basma entari, kumaş entari, yeşil sevaî entari, börgi, gümüş püskülüyle birlikte fes, basma şalvar, çarşeb, köhne kumaş entari, sim hamaylı, sim tepelik(Muğla ŞS, 127: 13). Bu bilgiler, bize o dönemde Muğla kadınının giyim-kuşam kültürüyle ilgili bazı fikirler vermektedir. Bu bilgilerden Muğla yöresindeki kadınların, günümüzde kullanılanların dışında o zamanlar, dizlik, çeşitli işlik, hamaylı, fes, tepelik kullandıklarını anlıyoruz.

Terekelerde gayr-i menkuller, hayvan, ev araç-gereçleri, iaşe ve giyim kuşam vb. malzemelerin yanı sıra kitaplara da rastlanmaktadır. Bu tür terekelerden o ailenin eğitim-kültür durumunu anlayabilmek kolaylaşmaktadır. Mesela, Konya'nın Nehrikafur Mahallesi sakinlerinden Abdurrahman oğlu Mehmet'in 24 Şubat 1849 (1 Rebiyülahir 1265) tarihli terekesinde; kelim-ı kadim, bir cilt akâid risalesi, bir cilt şurût-ı salad risalesi, bir cilt sarf cümlesi, bir cilt kırk sual risalesi, bir cilt nahiv cümlesi, bir risale bulunmaktadır(Konya ŞS, 81: 37). Isparta'nın Çelebiler Mahallesinden Mehmet oğlu Yörük Mehmet Ali Efendi'nin 26 Kasım 1877 (20 Zilka'de 1294) tarihli terekesinde oldukça fazla kitaba rastlanmaktadır. Çünkü bu kişi, ders-i âmm olarak adlandırılan talebeye, medreseliye ve halka ders vermeye yetkili bir nevi hocadır. Kitaplar daha ziyade, dilbilgisi-gramer, dinî ve hikâye türündendir(Isparta ŞS, 194: 184-185). Meslekî gerekliliğin dışında terekesinde Kuran-ı Kerim harici kitap bulunan ailelerin sayısı çok fazla değildir. Mesela, 81(F-38) Numaralı Konya Şeriye Sicilinde yer alan 148 terekede ancak 4 ailede Kur'an-ı Kerimle birlikte diğer kitaplara rastlanmıştır. Bu durum bizi, araştırmamıza konu olan dönemde Osmanlı-Türk ailesinde kitaba sahip olma ve buna bağlı olarak okuma alışkanlığının istenilen düzeyde olmadığı yönünde bir kanaate sevk edebilir.

Terekelerde gayr-i menkuller içinde yer alan mesken bilgileri, ailenin nasıl bir meskende yaşadığı hakkında bir fikir verebilir. Meskenle ilgili terekelerde geçen; *fevkani*, *tahtani*, *bâb* ifadelerinden bazı ipuçlarını yakalamak mümkün gözükmektedir. *Tahtani*, alt katı veya zemini ifade ederken, *fevkani* bunun üstünü yani birinci katı göstermektedir. *Bab* veya *göz* ifadelerinden de evin kaç odalı olduğunu anlayabiliyoruz. Öyle anlaşılıyor ki, Osmanlı-Türk ailesinin mesken tipi, genellikle iki katlıdır. Fazla yüksek olmayışının önde gelen sebepleri arasında, mesken kültürünü ve kullanılan malzemenin özelliklerini belirtmek her halde doğru olacaktır.

Sonuç:

Buraya kadar yapılan analiz ve değerlendirmelerden açıkça anlaşılacağı üzere tereke defterleri, Osmanlı-Türk aile kurumu üzerine yapılacak araştırmalarda asla ihmal edilemeyecek kaynaklar arasında yer almaktadır. Tereke defterleri, özellikle, eş ve çocuk durumu ile ailenin, ekonomik durumu, geçim kaynakları, mutfak ve yemek kültürü, beslenme alışkanlıkları, giyim-kuşam kültürü, mesken durumu, etnografik özellikleri, takı-süs anlayışı, eğitim-kültür durumu gibi pek çok alanlarda bize pratik veriler sunmaktadırlar.

Kaynakça

Isparta ŞS, 194, 194 Numaralı Isparta Şeriye Sicili.

Kırşehir ŞS, 1, 1 Numaralı Kırşehir Şeriye Sicili.

Kırşehir ŞS, 6, 6 Numaralı Kırşehir Şeriye Sicili.

Kırşehir ŞS, 10, 10 Numaralı Kırşehir Şeriye Sicili.

Konya ŞS, 81, 81(F-38) Numaralı Konya Şeriye Sicili.

Köstüklü, N. (1996), *Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaç'ta Aile (1892-1908)*, Konya 1996.

Köstüklü, N. (1993), *1820-1836 Yıllarında Hamit Sancağı ve Türkiye*, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya.

Köstüklü, N. (1999), “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarih Araştırmalarında Tereke Defterinin Yeri ve Önemi (Muğla Örneğinde)”, *Osmanlı'nın 700. Yılında Muğla Sempozyumu*, Muğla Üniversitesi, 6-7 Mayıs 1999.

Mıstanoğlu, N. (2004), *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırşehir Sancağı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Palerm, J. (1606), Jean Palerm, *Peregrinations*, Lyon 1606, s. 96. nakleden, Yılmaz Öztuna, “Osmanlı İstanbulu”, *Türkiye Gazetesi*, 8 Ekim 1995.

Turan, Ş. (1990), *Türk Kültür Tarihi*, Ankara.

Tuş, M. ve Ürekli, B. (2002), “Osmanlı'da Ailenin Niceliği, Eş Durumu ve Çocuk Sayıları: Konya Örneği”, *Kafalı Armağanı*, Akçağ Yayınevi, Ankara.

Yalvaç ŞS, 276, 276 Numaralı Yalvaç Şeriye Sicili.